

POLITIKAI HELYZET ÉS A FÖLDREFORM KÉRDÉSE AZ ELLENFORRADALOM ELSŐ HÓNAPJAIBAN

NAGY JÓZSEF

Az 1919. augusztus 1-gyel hatalomra jutott ellenforradalom a proletárdiktatúrával szemben álló erők széles skáláját dobta felszínre. A radikalizmussal kacérkodó liberálisoktól a MOVE-ban tömörült szélső jobboldalig mindenki a „keresztény-nemzeti” Magyarország zászlaját lobogtatta, a polgári kibontakozásról azonban e csoportoknak igen eltérő véleményeik voltak. 1919. szeptemberében és októberében tömegesen születtek a pártok, hogy aztán néhány heti fennállás után más pártokkal egyesüljenek, vagy a belső ellentétek miatt szétrobbanjanak és újabb csoportosulásban, újabb név alatt jelentkezzenek. Október elején 11 párt működött az országban, amelyek lényegében három nagyobb csoportot alkottak. Egyik volt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, mely a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párthól és az Ernszt Sándor vezette Keresztény Szociális Gazdasági párthól jött létre.¹ Giesswein Sándor azonban féltve a szociális eszmét nem csatlakozott az egyesüléshez, hanem csoportjával együtt október végén újjá szervezte a Keresztény Szociális Gazdasági Pártot.² 1919. őszén ez a Friedrich által irányított csoport vezette a kormányt, ténylegesen hatalma azonban nem volt. Az antant nem ismerte el, Budapesten és az ország keleti felében a román katonai parancsnokságok, a Dunántúlon pedig Horthy fővezérsége kezében volt a hatalom.

Ezzel a kormánnyal szemben állt a liberális ellenzék, amely azonban ugyancsak erősen megosztott volt. A Vázsonyi-féle demokrata, az Ugron Gábor vezette nemzeti szabadelvű és Balogh Ernő által irányított szabadelvű polgári párt október elején létrehozta a Nemzeti Demokrata Polgár Pártot.³ A Lovászy-féle 48-as függetlenségi párt és a Heinrich-féle magyar polgári párt pedig az Országos Nemzeti Pártot.⁴ Ez a tulajdonképpen októberista politikusokból álló csoport december 20-án felvette a Függetlenségi és 48-as Párt nevet.⁵

Az egész polgári ellenzékétől független volt az augusztus 20-án újjá alakult szociáldemokrata párt mely Peidl Gyula, Peyer Károly, Farkas István opportunistá irányvonalát követve, a proletárdiktatúrát elítélve, remény és félelem között megpróbált beilleszkedni egy antant által remélt polgári demokratikus rendszerbe. A szociáldemokraták kuszáltságára is jellemző azonban, hogy még Garami Ernő, Buchinger Manó és Peyer is emigrációba kényszerülnek, Csizmadia Sándor pedig nemzeti alapokra helyezkedve 1919. novemberében létrehozta a Független Szociáldemokrata Pártot, kimondva, hogy főleg a földmunkások, cselédek, kubikusok érdekeit kívánja képviselni. Az 1920.

júniusában megtartott pótválasztáson azonban már mint a Magyar Nemzeti Munkás Párt vezére jut mandátumhoz.⁷ Pártja azonban rövid időn belül eltűnik a politikai küzdőtérrel.

Ezekkel a gyakran tiszavirágéletű pártokkal szemben hatalmas tömegbázissal rendelkeztek a parasztpártok. A világháború után az erősen lecsökent ország területén is a lakosság 64%-a mezőgazdasági főfoglalkozású volt. Ezzel a paraszti tömeggel a hatalomra került ellenforradalomnak számolni kellett. Igaz ugyan, hogy ez a hatalmas tömeg a nincstelen földmunkástól a több száz holdas gazdag parasztig széles skálán mozgott, de egybe fogta őket a falusi életmód és az úri birtokosokkal szembeni ellentét. A közép, vagy gazdag paraszt is kizsákmányolta ugyan a falusi szegénységet, mégis hangadó volt a maga közegeben és irányította a falvak hangulatát. Aki a parasztságot kezében tartotta, annak komoly szava volt az ország irányításában is. Különösen jelentőssé vált a parasztság szerepe azáltal, hogy a vesztes proletárforradalom után az ipari munkásság mint politikai tényező egyelőre háttérbe szorult, a földre váró parasztság viszont potenciális ellenzéke volt a polgári korszakot restaurálni kívánó kormánynak.

A parasztság megnyerése érdekében a nagybirtokos-agrárius körök 1919. szeptemberében Egyesült Kisgazda és Földműves Párt néven újjá élesztették az 1918. decemberében alapított Országos Földműves Pártot.⁸ Ennek az elnöke Sokorópátkai Szabó István volt, társelnöke viszont Rubinek Gyula, aki egyben az OMGE igazgatói tisztét is betöltötte. A párton belül a tényleges vezetés Rubinek kezében volt. A valóban komoly paraszti ellenzék azonban a Nagyatádi Szabó István által vezetett Országos Kisgazda és Földműves Párt jelentette. Nagyatádi Szabó magatartása távol állt Várkonyi István vagy Áchim András forradalmi demokratizmusától. A mérsékelt reformok embere volt, de a parasztság jogainak biztosítását és a földreformot következetesen követelte. Bár a Berinkey kormányba 1919. februárjában bekerül, alapjában véve távol marad a forradalomtól, a Tanácsköztársasággal pedig kimondottan szemben állt. Ezzel a kompromisszumokra hajló, de mindig önálló politikát hirdető magatartással lehetett Nagyatádi Szabó 1919 őszén az a paraszt vezér, akitől az egész parasztság komoly tetteket várt.

Nagyatádi személye és politikája ismert volt az uralkodó osztályok politikai vezetői előtt is. Mérsékelt programját már 1910-ben – amikor először bekerült a parlamentbe – meghirdette. Július 9-i bemutatkozó beszédében kijelentette; „A mi törekvéseink nem felforgatók, mi tiszteljük a tulajdont és nem kívánunk senkinek a jogkörébe belenyúlni, mi nem sebeket akarunk ütni, hanem gyógyítani akarjuk azokat ott ahol vannak, mert tudjuk, hogy vannak, látjuk és érezzük, mert magunk is számos sebből vérzünk”⁹. Ez volt az alapelve a háború előtt és ez maradt a forradalmak után is. Pártja az egész birtokos parasztság érdekét képviselte, a párholdas paraszttól a több száz holdasig, de közvetve is alig vállalta a falusi nincstelenek érdekeit.

A vesztes forradalmak után Nagyatádi és az általa vezetett mozgalom épp azért lehetett számottevő, mert nem volt forradalmár és nem tört hatalomra, széleskörű földreformot hirdetett, de a juttatott föld megváltásával és a földbirtokosok kártalanításával. Érezve a Nagyatádi mögött felsorakozó paraszti erőt, tulajdonképpen minden párt szerette volna szövetségesként megnyerni. A liberális ellenzék támogatásukkal remélt egy demokratikusabb bel-

politikát, a keresztény pártok pedig a magyar paraszt konzervatizmusát hangoztatva akarták helyzetüket megszilárdítani. Nagyatádi érezve pártja kulcsfontosságú szerepét, megpróbálta megtartani annak önállóságát, hogy a parasztságra építve teremtsen meg a konszolidációt.

Az Országos Kisgazda és Földműves Párt azonban nem tudta sokáig megőrizni függetlenségét. Az antant hatalmak követelésére a Friedrich-kormány 1919. augusztus 29-én kiadta az általános és titkos választójogról szóló rendeletét, mely elvileg az ellenforradalmi korszak legszélesebbkörű választását tette lehetővé. Már október elején világossá vált, hogy pár hónapon belül parlamenti választások lesznek s az részben növelte a pártok közötti ellentéteket, részben a már korábban leírt fúziókra vezetett. A Budapesti Hírlap 1919. október 8-án azt közölte, hogy a Sokorópátkai Szabó István féle „Egyesült Kisgazda és Földműves Párt szoros barátságot kötött a Keresztény Nemzeti és Keresztény Szocialista Párttal, de a párt a szövetségi kapcsolatban tökéletesen megtartja önállóságát.” Ekkorra e két utóbbi párt egyesülése már eldöntött tény volt, s különösen a keresztény nemzeti párt legitimista nagybirtokosai fanyaloga fogadták a nem nagy tömegházissal rendelkező parasztpárt közeledését még akkor is, ha annak élén gyakorlatilag Rubinek Gyula állt.

Rubinekéknek nem maradt más választásuk, mint hogy közeledjenek a Nagyatádi féle kisgazda párthoz és megpróbáljanak azzal fúzióra lépni. Sokorópátkai Szabó István már október elején nyilatkozatban közli, hogy „az ország erőssége a független kisgazda osztály, a földbirtok politikai célja tehát az, hogy minél több kisgazda legyen az országban. Ehhez képest a hitbizományi, egyházi, közalapítványi és magántulajdonban lévő nagybirtokokból, úgy szintén a községi birtokokból fokozatosan életképes kisbirtokok létesítendőek olyan földműves családok (kisgazdák, cselédek és földműves munkások) részére, akik a vételár kifizetéséhez megfelelő anyagi erővel, illetve hitelképességgel rendelkeznek”¹⁰. Pár nappal később közzé tették a párt kiálltványát, mely ugyancsak kimondja, a párt azt akarja, hogy a „földművelő országban a földművelő népé legyen a döntő szó, hogy azok a földművesek akik szorgalmunknál és rátermettségünkön fogva alkalmasak, önálló kisbirtokosok esetleg középbirtokosok lehessenek”.¹¹

Nagyatádiék azonban nem bíztak az OMGE igazgató földreform ígéretének őszinteségében. Október második felében Rubinek is szükségét érezte, hogy nyilatkozzék. „Már napok óta utalnak arra az ellentétre, amely a földreform terén Nagyatádi Szabó István és a kormány felfogása között fennállt. Már konkrét formában is körvonalazták az ellentéteket és egyik lap azt írta, hogy Nagyatádiék azért nem támogatják a kormány földbirtok politikáját, mert az a nagybirtok kisajátítási jogát nem akarja törvénybe iktatni. Ha csak ez a körülmény tartja vissza Nagyatádiékat a kormány támogatásától, akkor tényleg semmi ellentét nincs a kormányt támogató pártok és közöttük, mert a nagybirtok kisajátítását igen is törvénybe akarjuk iktatni, illetve a törvényjavaslatba fel fogjuk venni”.¹² Egyes források szerint a döntő tárgyalások ekkor indultak meg a két párt között. „Végre is 1919. november 5-én este Nagyatádi Szabó István, aki a tárgyalások menetéről szokása szerint sem a nyilvánosságot, sem pártjának tagjait nem tájékoztatta felkereste Rubinek Gyulát az Esterházy-utcában lévő párthelyiségben”.¹³ Állítólag már itt meg-

egyeztek a két párt egyesítésében, a megállapodást azonban csak november végén hozták nyilvánosságra.

Nehezen képzelhető el, hogy Nagyatádi közvetlen munkatársai is közel egy hónapig semmit nem tudtak erről a tárgyalásról. Sokkal valószínűbb az, hogy ezeket a tárgyalásokat Rubinekék már október közepétől kezdeményezték, de csak november végén vezettek eredményre, miután „Nagyatádi Szabó István, akit a fővezérség halálosan megfenyegetett 1919. november 29-én hozzájárult a két kispárt egyesüléséhez.”¹⁴

A fővezérség – amelyben a fajvédők szimpatizáltak a földosztás gondolatával – a két parasztpárt egyesítésével igyekezett megfékezni Nagyatádi esetleg renitenskedő párthíveit. Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy az Újság c. lap november végén közvetlenül az egyesülés előtt interjút készített Nagyatádi egyik párthívével, aki látszólag semmit sem tudva még néhány vágást tesz Rubinekék felé. „Sokat beszélnek arról is, hogy pártunk és a Sokorópátkai Szabó István és Rubinek Gyula miniszter pártja között fúzió készülne. Tény, hogy ez a párt kezdeményezett ilyen akciót, Hencz Károly tényleg felkereste Nagyatádi Szabó Istvánt, de semmi konkrét megállapodás nem jött létre. Pártunk feltétlenül ragaszkodik a becsületes föld és adóreformhoz és programjából egy jótányit sem hajlandó engedni”. „Rubinek Gyulában a földműves nép azért nem bízik, mert Rubinek 30 éven át hivatásos képviselője volt a nagybirtoknak mint az OMGE igazgatója. Ha Rubinek Gyula igazán becsületes megegyezést akar, ennek csak akkor adhatja tanújelét, ha a nagybirtokos társadalom egyesületével, az OMGE-val és annak feudális politikájával szakít. Csak ilyen feltételek és garanciák mellett nyújtunk lékejobbot. De az egyesülés után sem engedhetünk túlsúlyt a fuzionált pártban a Rubinek és Sokorópátkai Szabó féle három hónapos forradalmi pártnak”.¹⁵

Másnap „este fél kilenckor Nagyatádi Szabóék bevonultak a másik agrárpárt Esterházy utcai párthelyiségébe” és kimondták az egyesülést. A párt új neve Országos Kispárt és Földműves Párt lett. A pártnak négy elnöke volt: Nagyatádi Szabó István, Sokorópátkai Szabó István, Rubinek Gyula és Mayer János.¹⁶

Az egyesülési okmány első pontja kimondja, hogy „a két párt között nincs elvi ellentét”, de a pártalakulás után elmondott beszédek eleve Nagyatádi engedékenységet és Rubinek határozottságát tükrözik vissza és azt, hogy a két csoport között reális alapon nyugvó egység nem jött létre. Hírlapi tudósítás szerint Nagyatádi ezt mondta: „...nem osztályparlamentet akarnak, nem törekszenek párt-monopóliumra, a népparlament hívei. Eszük ágában sincs pártjukból a tanult, iskolázott embereket kiszorítani, ellenkezőleg két kézzel fogják őket, annál az oknál fogva, hogy ma úrnak és parasztnak kezdet kell fogni. Csak így lehetnek kormányzóvá”. Rubinek világpolitikai jelentőségűnek mondta a fúziót, majd így folytatta: „...miután meg van az általános választói jog, semmi akadályja többé annak, hogy a magyar birtokos osztály egységes nagy agrárpárttá olvadjon össze a keresztény és a nemzeti eszme alapján”.¹⁷ Rubinek tehát „a magyar birtokos osztály” nagy agrárpártjáról beszélt, amelybe a latifundiumok tulajdonosai csakúgy beletartoznak, mint a pár holdas kisbirtokos. Bármennyire is a megbékélés embere volt Nagyatádi, mind korábbi mind későbbi működése azt igazolja, hogy a lati-

fundiumok konzervatív képviselőivel nem kívánt kezét fogni. Horthy és környezete jól ismerte a vidék hangulatát és tudta, hogy miért szorgalmazza a két parasztpárt egyesülését. Közeledtek a nemzetgyűlési választások és a fővezérségnek érdekében állt, hogy a legitimista beállítottságú, KNEP-pel szemben egy olyan egységes kiskazda párt lépjen fel, amely a szabad király választás jelszavát írta zászlajára. Ugyanakkor ez az egységes kiskazda párt a nemzetgyűlési választáson a Rubinek féle csoportból is kellett, hogy jelöljön képviselőket, s ezzel Nagyatádi radikális embereit esetleg eleve háttérbe lehetett szorítani.

Az 1920. január 25–26-án megtartott nemzetgyűlési választásokon, illetve a júniusban rendezett tiszántúli választásokon a kiskazda párt összesen 91 mandátumot szerzett, míg az utánna következő KNEP-nek csak 59 mandátuma volt. A fehérterrorista különítmények árnyékában megtartott, elveiben azonban demokratikus választás lehetővé tette, hogy 30–35 valóban csizmás parasztképviselő is bekerüljön a parlamentbe. Nagyatádin és Sokorópátkai Szabó Istvánon kívül ilyen volt Mayer János, Szijj Bálint, Renczes János, Lovász János, Plósz István, Csizmadia András és még mások. Ugyanakkor ennek a pártnak a zászlaja alatt szerzett mandátumot Széchenyi Viktor gróf, vagy örgróf Pallavicyni is. Ezek a keresztényebb és nacionalistább politikát követelő politikusok már márciusban kiváltak a pártból, majd a KNEP-ből kivált politikusokkal együtt 1920. május 19-én megalkották az Egyesült Keresztény Nemzeti és Kiskazda és Földműves Pártot.¹⁸ A parasztság megnyerését annyira lényegesnek tartották a polgári pártok is, hogy 1922. elején – a következő választás közeledtével, már a Bethlen-Nagyatádi közfoglalás után – több „kiskazda” elnevezésű párt alakult. Ilyen volt a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt, mely gróf Andrássy Gyula, Fridrich István és Rakovszky István vezetése alatt legitimista csoportosulás volt, vagy ilyen a Rassay Károly féle Független Kiskazda Földmunkás és Polgári Párt, melynek képviselői eredetileg a kiskazda pártban voltak, de az egységes párt megalakulásához nem csatlakoztak.

Az arisztokráciának, a nagyirtokosoknak nem tetszett sem a demokratikus választó jog, sem a nemzetgyűlés összetétele. A konzervatív beállítottságú Budapesti Hírlap, melyet Rákcsi Jenő szerkesztett, több esetben kifejtette negatív véleményét mind a nemzetgyűléssel, mind a földreformmal kapcsolatban. „A régi Magyarországtól tehát el kell búcsúznunk – írja a lap –, ha csakugyan talál lenni annyi erkölcsi, értelmi és alkotó erő az új testületben, amennyi szükséges ahhoz, hogy egy ezer éves történelmi alakulatot, mondjuk szervezetet máról holnapra átgyúrjon egy új nemzetté”. „Mikor az ország sorsát a választás dönti el, a választást pedig az értelmiség vezetése alól kivont korlátlan sokaság: akkor csak a balga, vagy ámító mondhatja azt, hogy ő másképpen képzelte el az általános választó jogot. De mindez már eső után köpönyeg”.¹⁹

A nemzetgyűlési választáson – néhány városi kerületet kivéve – csak az indulhatott eséllyel, aki legalábbis ígéreteiben támogatta a földosztás eszméjét. Igaz ugyan, hogy 1920. elején a forradalom kísértete már távolabb lebegett, s ezzel arányosan csökkent a birtokosok birtokfelajánlása is, de azt mindenki tudta, hogy a parasztság megnyerése létkérdés a rendszer számára, a parasztsághoz pedig a földreformon keresztül vezetett az út. „Tudjuk,

hogy a nemrég lefolyt nemzetgyűlési választásokon – írja a Budapesti Hírlap – a jelölt urak nem fukarkodtak a birtokreformot illető ígéretekkel, s hogy a nemzetgyűlésnek két nagy pártja kötelezte magát a birtokreform égető nagy kérdésének megoldására”. „Minden birtokreform megmozgatja a földet. Országos érdek, hogy ez a mozgás szolid, jogilag és gazdaságilag pontosan indokolható korlátok között maradjon.”²⁰

Mint az eddigiekből is láthattuk, valamilyen földreformmal mindenki egyetértett. A reform mértékében és a megvalósítás módjában azonban lényeges különbségek voltak. Nagyatádi és csoportja a nagybirtok területének maximálásával és lényeges csökkentésével a birtokos parasztságot akarta erősíteni. Az OMGE törekvése az volt, hogy minimális engedmények árán leszerelje a paraszti mozgalmakat és változatlanul megőrizze a nagybirtok vezető szerepét. Ennek a törekvésnek az egyik vezéralakja volt Rubinek Gyula is. Nagyatádi és Rubinek is ugyanannak a kiscgazda pártnak a tagjai 1919. novembere óta, de a földreformról vallott nézeteik gyökeresen különböznek egymástól. Nem véletlen, hogy az 1919. november 23-án megalakult Huszár kormánytól kezdve Nagyatádi Szabó tagja a kormánynak, a földművelésügyi tárcát azonban Rubinek kapja, ő pedig kénytelen beérni gyakran névleges megbízásokkal. A Huszár kormányban közéletmezési, a Simonyi-Semadán kormányban kiscgazda-, a Teleky kormányban ismét közéletmezési miniszterként szerepel.²¹ A földreform javaslatot így teljes egészében Rubinek készíthette elő, aki a földművelésügyi tárcát csak augusztus 15-én adta át Nagyatádinak pár nappal a törvényjavaslat benyújtása előtt.

1919. őszén, a forradalom közelében a lappangó, de egyre határozottabban körvonalazódó paraszti követelések hatására a nagybirtokosok még igen engedékenyek. A Pest megyei Gazdasági Egyesület Keglevich Gábor elnökletével ülést tart. „A birtokpolitikai reformot az értekezlet sürgősnek és elodázhatatlannak jelentette ki és keresztülviteléhez elvben hozzájárul. Tiltakozását fejezte ki az értekezlet ama vádak ellen, hogy a nagybirtokos osztály akadályozná, vagy hátráltatná a birtokreform keresztülvitelét”. „A birtokreformmal foglalkozó szűkebb bizottság a gazdasági cselédek nyugdíjazásával, baleset ellen való biztosítással is fog foglalkozni, valamint a földműves rokkantak földhöz juttatásával”.²²

Az OMGE felhívta tagjait, hogy tegyenek birtokfelajánlásokat a reform céljaira. Ennek hatására Andrassy Gyula 12 000, Pallaviczy Sándor 15 000, Berezholt Lipótné 4000 holdat ajánlott fel.²³

Az OMGE és a földbirtokosok lelkes felajánlkozása nem tartott soká. Már 1920. januárjában kiderült, hogy szerény reformot akarnak, teljes kártérítésért. Már ekkor általában ellene vannak az állami beavatkozásnak. „Meg kell és meg lehet adni a lehetőséget ahhoz, hogy a földet átengedni kényszerülő birtokos az igénylő kiscgazdákkal egyenként és közvetlenül, szabad megegyezés alapján lépjen érintkezésbe. Kevés komoly kiscgazda van aki ingyen akarna földet; a termelésnek sem érdeke, hogy a teljesen tőke nélküli elem kapja kézhez a föld nagyrészét; az állam nem is bírná az ez esetben szükséges hitelnyújtást. A kiscgazdának (sokhelyütt a törpegazdának is) van annyi pénze, hogy egy 10–20 holdas kisbirtokot könnyen is szívesen is ki tud fizetni,„²⁴ A nagybirtok egy másik védője Lázár Andor azt írja; „A múlt év őszén különös jelentőséggel bírt a frontról hazatért földműves katonák el-

helyezésének az ügye. Bár ez a kérdés ma sem vesztette el teljesen a jelentőségét, mégis azóta már egy év elteltén, a hazatért katonák elhelyezkedése jól, rosszul megtörtént, sőt a földműves katonák a konjunktúra kihasználásával bizonyos tartalékokat gyűjthettek, úgy, hogy ez ma már nem kíván egész külön elbírálást.”²⁵ Még tovább megy Ghillány Imre, aki nem ért egyet a hadirokkantak földhözjuttatásával sem, mert ha rossz földet kapnak, abból sem megélni, sem azt értékesíteni nem tudják. „Ejtsük el tehát mint teljesen kivihetetlen dolgot a hadirokkantaknak földdel való kárpótlását, mert hiszen elsősorban csak ez lehet a célja, hogy azokat a hazáért szenvedett hősokeket megsegítsük, nem pedig az, hogy ahelyett túlnyomó részüket oly helyzetbe juttassuk, amelyben még megélni is egyáltalán képtelenek lennének”.²⁶ Aránylag komoly agrárszakírók és szakemberek meg voltak győződve arról, hogy a parasztságnál a háború alatt lényeges tőke halmozódott fel. „Tudjuk, hogy a földművesek ládáiban olyan összegek vannak felhalmozva, amilyenekről a gazda normális időben nem is álmodott, amelyeket nem tud semmire sem felhasználni és minden vágya az, hogy ezen a pénzen földet vehessen”.²⁷ Azt, hogy a hadseregnek mintegy 80%-át a háború alatt paraszt katonák tették ki, s ez semmiképpen nem adott lehetőséget a vagyonszerzésre, ezek a szerzők nem veszik figyelembe.

Rubinek azonban – mint földművelésügyi miniszter – jobban ismerte a valós helyzetet, igen gyorsan elkészítette földreformtervezetét, s azt elsőik között be akarta vinni a nemzetgyűlés elé. Javaslatát már 1920. január elején ismertette egy gazdaggyűlésen, majd nyilatkozatot adott „A Föld” c. gazdasági lapnak. „A széthullott középbirtokok helyében újakat kell teremteni és pedig a kiscgazda osztály felfelé törekvő elemeiből és gazdatisztekből, akiknek elhelyezéséről ezúton is gondoskodni kívánok”. „Ami a birtokreform pénzügyi megoldását illeti a megváltás alapját a háború előtti föld árak kell, hogy képezzék, természetesen a pénz akkori értékében. Aki készpénzzel tud fizetni az így jut földhöz, akinek pedig nincsen elegendő pénze járadék képpen kapja a birtokot és pénzügyi erejét meg nem haladó részletekben a mindenkori haszonbér mellett fizetheti a birtok árát.”²⁸ A nyilatkozat befejező része meglehetősen megzavarta a nagybirtokosok kedélyét.

Ghillány Imre, Somssich László, Miklós Ödön és mások konkrétumok ismerete nélkül támadást intéztek még Rubinek igen mérsékelt terve ellen is. Buday Barna a Köztelek szerkesztője terjedelmes magyarázó cikkben veszi védelmébe Rubineket: „Ghillány Imre bárót megnyugtadjuk affelől, hogy Rubinek Gyula nagyméretű földosztási tervekről soha nem nyilatkozott. Ígérte igen is a birtokpolitikai kérdés megoldását, amint az ehhez szükséges alkotmányos lehetőségek adva lesznek, de a földosztás mérvéről nem beszélt és nem is beszélhetett, mert a törvényt végre is a parlament fogja megalkotni. A parlament összetételétől függ tehát elsősorban, hogy milyen legyen a törvény. Ami pedig magának Rubineknek az egyéniségét illeti, egészen újszerű dolog, hogy őt a könnyelmű és lelkiismeretlen földosztókkal összetévesztik. Szemünkben éppen Rubinek Gyula személye egyik legértékesebb garancia arra, hogy a birtokpolitikába az osztály rombolásnak és az obstrukciónak egyetlen elemét sem lehet majd belecsempészni és hogy a reform nem fogja túllépni a szükséges józanság és a gazdasági ráció kereteit.”²⁹ Ez a nyilatkozattal is felérő cikk teljesen a földesúri fülelnek való volt és megnyugtató

lehetett. Ghillány Imre azonban a Budapesti Hírlapban mégis reflektált rá. Egyetért a józan birtokpolitikával, de számítva a nagyszámú igénylőre javasolja, hogy „az új birtokost az állam csakis a forgalmi értéken juttassa földhöz, mert csak úgy tudjuk megakadályozni azt, hogy a föld oly kezekbe jusson, amelyek azt kellően hasznosítani képtelenek és így a kapott földön saját boldogulásukat sem tudják megtalálni.”³⁰ Ez a megjegyzés azért volt indokolt, mert Rubinek eredeti tervezetében valóban az 1913. évi forgalmi érték szerepelt megváltási árként, az pedig 1920-ban az infláció körülményei között valóban sok kisparasztnak lehetővé tette volna a földszerzést. Hol van már az önkéntes felajánkozás, a nemzeti érdek megértése, a hősök földhözjuttatása? Itt már csak a rideg földesúri számítás dominál; akinek föld kell, az fizesse meg azt az árat amit a birtokos kér érte.

Az OMGE-nek és Rubineknek azonban meggyűlt a baja a nagybirtokosokat is tömörítő Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjával is. A párt a Rassay féle csoport követelésére kiemelt programjából hat pontot, amelynek megvalósítását a legsürgősebbnek tartotta. Ezek egyike a földreform keresztül vitelével kapcsolatban a birtok-minimum és birtok-maximum megállapítása volt. A Köztelek szerkesztője forradalmi felvetésnek tekinti még a gondolatot is és tiltakozik ellene. „A birtok-maximum megállapítása akkoriban a szocialisták követelésére történt. Meglepődve látjuk, hogy most, midőn a szocialisták letűntek az uralomról, azoknak egyszer már veszedelmessé vált jelszavát egyik keresztény nemzeti párt akarja átvenni”.³¹ A KNEP részéről azonban ez csak egy pillanatnyi fellángolás volt, melyet a párt vezetői sem vettek komolyan, s inkább aggodalmukat hangoztatták. „Ezt a reformot mindenki elkerülhetetlennek tartja és elsőrendű fontosságúnak. De nem annál óvatosabbnak kell-e vele lennünk, mentül életbe vágóbb. Nem csupa öröm és remény tehát mit a hír kelt. Gond és aggodalom is fogadja a hírhozókat. Mert amilyen bizonyos az, hogy a magyar föld ügye mindenkinek szent, még annak is akinek egy talpalatnyi sem jutott belőle, annyira bizonyos az is, hogy a mostani idő semmiképpen sem alkalmas a nemzet jövő sorsával olyan szorosan összefüggő kérdések elővételére, mint amilyen a föld kérdése. Ám a körülmények kedvezőtlen volta csak megnehezíti, de elodázhatóvá nem teszi a kormánynak a földdel kapcsolatos felelősség teljes feladatát”.³² Hiába állt Rubinek a földreform élén, hiába volt az OMGE bizalmi embere, féltek, hogy becsúszik egy olyan paragrafus, amely szélesebbre tárja a kapukat, vagy kedvezőbb lehetőséget biztosít az igénylők számára.

Rubinek április közepén – mielőtt bárkivel tanácskozott volna – tervezetét az OMGE rendelkezésére bocsájtotta, „módot adott a gazdasági szaktestületeknek arra, hogy a törvényjavaslat tervezetre vonatkozó észrevételeiket megtehessék”. Ugyanezt sem a Nagyatádi féle csoporttal, sem a kisbirtokosok más érdekképviselőivel nem tette meg. Az OMGE már április 24-én nyilvánosságra hozta a reformmal kapcsolatos állásfoglalását. „Az OMGE birtokpolitikai bizottsága abban állapítja meg főbb kívánságait, hogy a birtokfeldarabolást lehetőleg magánjogi útra kell terelni és az állami beavatkozás csak a legszükségesebb esetekre korlátozandó”. „A föld értéke pedig a forgalmi értékben állapítandó meg, tehát a teljes kártérítés álláspontja érvényesüljön.”³³ Tisztában van a bizottság azzal, hogy helyenként elkerülhetetlen lesz a kényszerkiszájtás, de „biztosítékot kell szerezni arra, hogy a meg-

váltás szükségszerűségét mindig a közérdek szempontjából fogják megállapítani”, ez pedig azt parancsolja, hogy a termelés emelkedjen, ne csökkenjen. „Megfelelően ennek a célnak az intenzív termelésre szervezett üzemek megbontását és általában magasabb kultúrájú területek alacsonyabb kultúrába való süllyesztését a lehetőség szerint kerülni kell. A földhöz juttatandókat pedig úgy kell megválasztani, hogy azok ne csak földet kapjanak, hanem bírják a termelés azonnali megindításához szükséges eszközöket és feltételeket is.”³⁴ Ilyen elvek alapján nem tudható, hogy a háború alatt szerzett néhány birtokon kívül mit osztottak volna fel és kik lettek volna azok, akik az ilyen birtokot megvehették volna.

Rubinek azonban mint földművelésügyi miniszter kénytelen volt komolyabban venni a földreform kérdését. Egyetértett ő teljesen a nagybirtokosokkal de éppen a nagybirtok megmentése érdekében kellett egy mérsékelt földreform, hogy a szegényparasztokat elhallgattassák. De szükséges volt a földreform azért is, mert a parasztság körében feszült várakozás volt, s a falusi szegénység hangja 1920. tavaszán egyre követelőbb lett. Rubinek már január 26-án köriratot intézett a vármegyei gazdasági egyesületekhez, melyben felszólította őket, hogy „igyekezzenek a földműves foglalkozású és arra érdemes földnélkülieknek (hadirokkantaknak stb.) méltányos feltételű kishaszonbérleteket (alhaszonbérleteket) lehetőleg minél nagyobb számban és már az idén tavasszal juttatni, ami által nemcsak a termelés eredményét és gyakori esetben a még műveletlen földek megmunkálását biztosíthatják, de a leghatóságabban hozzájárulnak ahhoz, hogy a mai súlyos viszonyok között a földműves lakosság minden rétegében a közrend és nyugalom zavartalanul fenntartható legyen”.³⁵ A panaszos levelek kivizsgálásánál a vármegyei gazdasági felügyelőkhöz, földbirtokosokhoz, nagybérlőkhöz írt minisztériumi iratoknak szinte állandó mottója, hogy „a földműveléssel foglalkozó lakosság mentől szélesebb rétege jusson esetleg időlegesen haszonbérlethez, vagy részeműveléshez, hogy ezáltal megélhetése egyfelől biztosítva legyen, másfelől pedig hogy eleje vétessék azoknak a káros következményeknek, melyek előadódhatnak abban az esetben, ha a lakosság azt látja, hogy bár ideiglenesen is nemcsak hogy nem jut földhöz, hanem még az általa és elődei által évek hosszú során át bírt földek haszonbérletétől is elesik, s esetleg a lakosság ezen izgatott hangulatát lelkiismeretlen izgatók saját céljaikra használnák ki.”³⁶

A falusi nincstelenek levelei rendkívül súlyos gazdasági helyzetet tükröztek és elkeseredett hangulatuk volt. 1920. februárjában azt írják Héhalom község szegényei: „Manap már oly tűrhetetlen a helyzet, hogy a lakosság vagy a legnagyobb nyomornak, vagy az emberhez nem méltó rabszolgaságig menő lekötöttségnek néz elébe.”³⁷ A tarnamériaiak így indokolják földkérelmüket: „Mint hogy mi a háború tartama alatt hazánk védelmére teljesítettük kötelességünket, így azt hisszük megérdemljük azt, hogy a magunk és családunk részére szükséges élelmet munkánk után megszerezhessük.”³⁸ A váchartyáni szegényparaszto 1920. február 15-én még igen tisztelettudó hangon fordulnak a miniszterhez támogatásért, de eredményt nem érnek el. Május 6-i levelük befejezése már fenyegető hangú: „Tehát hova menjen a nép? Mit tegyen a nép? Ki fogja a nép dühéből származó bajokért a felelősséget önönmagára vállalni? Legyen egyszer igazság. Mi nem akarunk ingyen földet, nem akarunk kommunizálni, hanem igen is a véres verejtékkel itthon és a nagyvilág-

ban szerzett fillérekből megvenni a földet. Vagy hosszú bérletre megnyerni, még ez év folyamán”.³⁹

A járási, megyei közigazgatási vezetők, gazdasági felügyelők véleménye szerint a kommunizmus és a választások előtti felelőtlen ígéretek fokozták a lakosság elégedetlenségét. A Nógrád megyei gazdasági felügyelő egyik jelentésében azt írja, hogy „a parasztnak a mostani fellépése a múltban nem volt ösmeretes, datálódik ez a kommunizmus megismerése, s részben a nemzetgyűlési választások óta”.⁴⁰ A debreceni kerületi katonai körletparancsnokság 1920. őszén ezt jelenti: „Szatmár vármegyében forradalmi hangulat, vagy komolyabb kommunista szervezkedés nincsen. Kisnaményban a lakosság hangulata határozottan úr-gyűlölő, ami különösen a választások alkalmával beharangozott földosztásban leli magyarázatát. A helyzet csak a Hadik-Barkóczy uradalom gyors felosztásával volna javítható. Turricsén a lakosság hangulata egy pár napig tényleg forradalmi volt”.⁴¹

A kisközgazdasági párt – melynek egyébként Rubinek is tagja volt – tömegeinek megtartása érdekében is kénytelen volt komolyan venni a földreform kérdését. A reform mértékében azonban – különösen a Rubinek-ékkal való egyesülés után – lényeges eltérés volt a párt tagjai között. A Nagyatádi féle csoport hívei a körülményekhez képest széleskörű földreformot akartak, Rubinekék nem. Bonyolította a helyzetet, hogy a nagybirtok gazdasági és politikai befolyását csökkenteni akaró liberális polgárság is radikális földreformot követelt, de emellett szálltak síkra a keresztény szocialisták, sőt antiszemita éllel támogatták azt a fajvédők is. A nemzetgyűlés 1920. március 24-i ülésén Griger Miklós keresztény szocialista képviselő a következő interpellációt intézte a földművelésügyi miniszterhez: „Van-e tudomása arról, hogy a nagybirtokosok, nagybérlők nagy része mereven elzárkózik attól, hogy a nincstelen földnélküli cselédeknek néhány hold földet juttasson bérbe vagy albérletbe? Hajlandó-e sürgősen addig míg a földreform végrehajtva nem lesz ezeket a nagybirtokosokat, illetve nagybérlőket az államhatalom erejével – rendeleti úton – szociális kötelességeik legalább részbeni teljesítésére szorítani?”⁴² Ugyanezen a napon egy másik képviselő kérdése így hangzott: „Van-e tudomása a földművelési, főként a népjóléti miniszter úrnak arról a sanyarú helyzetről amely a mai nehéz időkben mezőgazdasági munkásosztály vállára nehezedik? Mit szándékozik tenni arra nézve, hogy a mezőgazdasági munkások súlyos helyzete sürgősen enyhíthessék és minő szándékai, terveik vannak arra nézve, hogy a mezőgazdasági munkásosztály jövője és jóléte biztosítható?”⁴³

Az ellentéteknek ebben a kaotikus keresztüzhében Nagyatádiék „bizalmat és türelmet” kértek a parasztságtól. Nagyatádi egyik legrégebbi párthíve Madarász Zsigmond 1920. tavaszán kiálltvánnyal fordult „jó magyar népünkhöz”. „Az önök jóérezsű bizalmából jöttünk be mi keresztény (keresztény) kisközgazdasági és földművelési párti képviselők a nemzetgyűlésre. Önök bizalmát bírjuk, önökkel együtt érezve a legjobb akarattal kívánunk munkálkodni szerencsétlen hazánk és az önök érdekében. Bizalmat bírunk és azt kérjük, hogy az rendíthetetlen legyen, ne lehessen azt elcsavarni. Mi mindenben és mindenkor álljuk a helyünket szikla szilárdan”.⁴⁴ A nemzetgyűlés április 14-i ülésén Hegedűs György nagykanizsai ügyvéd a kisközgazdasági párt akkori vezérszónoka (aki egyébként az Ébredő Magyarok Egyesületének is

elnökségi tagja volt) követelte a földreform mielőbbi megvalósítását. „Tudjuk, hogy a nagybirtokosok irtóznak ettől a földreformtól. Tudjuk, hogy a gazdagság gyűlöli a szegénységet, de mindez annál inkább sarkall minket rá, hogy a földbirtokreformot minden más javaslatnál fontosabbnak tartssuk és várjuk ide a parlament elé”. „Mi igen is azt akarjuk, hogy minden nagybirtok, de csak ott ahol a falunak arra szüksége van, mérsékelt áron kisajátítsák. Fel kell szabadítani a holtkézi birtokokat az ingatlan forgalom számára, mert ezek a birtokok már nem szolgálják azt a célt, amire annak idején adták. — Szaporítanunk kell a kisbirtokokat annál inkább, mert a kisbirtok legnagyobb része mentes a zsidóságtól; ellenben a társadalomnak nálunk nincs még másik osztálya amely keresztül-kasul ne lenne szöve zsidósággal”.⁴⁵ Hegedűs nem tartozott Nagyatádi Szabó feltétlen párthívei közé. Felszólalása is mérsékelt és elsősorban a zsidó birtok ellen irányult. 1921-ben, mivel nem látta eléggé keresztényinek a kiscgazda párt politikáját, kilépett a párthól.⁴⁶

A kiscgazda párt baloldalának a véleményét Pákozdi András 1920. április 22-i felszólalása tartalmazta: „A birtokpolitikát illetően azt kívánom, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat minél előbb kerüljön a nemzetgyűlés elé; mert ezt sem halogatni, sem csak úgy tessék-lássék módjára megcsinálni nem lehet. — Legyen a föld elsősorban azé, aki azt munkálni tudja. Kívánom az állam részére a kisajátítási jog törvénybeiktatását és annak gyakorlatát ahol arra a népnek szüksége van. — A kötött birtokokat fel kell szabadítani, az egyházi birtokokat az állam sajátítsa ki és birtokpolitikai célokra használja fel. Az egyházi javak kisajátítási árának jövedelme egyházi és iskola célokra fordíttassék. Abból a főpapság, alsópapság, a felekezeti tanítói kar kapjon tisztességes fizetést, felekezeti különbség nélkül. Ezáltal a nép megszabadulna a nyomasztó egyházi terhektől, párbér fizetéstől. Az egyházi vagyon is visszajutna annak a célnak a szolgálatába melyre azt régi királyaink adományozták”.⁴⁷ Pákozdi maga is kisbirtokos paraszt volt, a tabi választókerület képviselője, a felszólalásában tízezrek véleményét mondta el.

Az ellentéteknek ebben a kusza halmazában csak az volt biztos, hogy az egyre jobban megerősödő nagybirtokosok foggal-körömmel védeni fognak minden területet. Az elkövetkező hónapok harcának kérdése volt, hogy akár csak egy mérsékelt földreform törvényt is meg lehet e valósítani.

J E G Y Z E T E K

1. Az Újság 1919. október 7. száma
2. Az Újság 1919. október 31. száma
3. Az Újság 1919. október 12. száma
4. Az Újság 1919. október 15. száma
5. Az Újság 1919. december 20. száma
6. Az Újság 1919. november 26. száma
7. A Kisgazda, 1920. július 11. száma
8. Magyarország Története 1919 – 1945. Bp., 1976. 408. 1
9. Nagyatádi Szabó István Emlékkönyv Bp., 1935. 39. 1
10. Budapesti Hírlap 1919. október 5. száma
11. Budapesti Hírlap 1919. október 8. száma
12. Az Újság 1919. október 24. száma
13. Nagyatádi Emlékkönyv 71. 1
14. Magyarország Története, 1919 – 1945. Bp., 1976. 413 1
15. Az Újság 1919. november 28. száma
16. Az Újság 1919. november 30. száma
17. Az Újság 1919. november 30. száma
18. Budapesti Hírlap, 1920. május 10. száma
19. Budapesti Hírlap, 1920. január 29. száma
A nemzetgyűlés. Vezércikk.
20. Budapesti Hírlap, 1920. március 26. száma
21. Nagyatádi Emlékkönyv 80. 1
22. Budapesti Hírlap 1919. november 28. száma
23. Köztelek, 1919. december 14. száma
24. Köztelek, 1920. január 10. Kiss Sándor: A földbirtok reform kérdéséhez.
25. Magyar Gazdák Szemléje, 1920. január, februári szám. Lázár Andor: Birtokreform.
26. Budapesti Hírlap, 1920. január 28.
27. Lázár Andor: Birtokreform, Magyar Gazdák Szemléje, 1920. január, februári szám
28. Budapesti Hírlap, 1920. január 13. szám A földművelésügyi miniszter a birtokreformról
29. Köztelek, 1920. január 10. Földreform – Riadalom.
30. Budapesti Hírlap, 1920. január 28. szám. A földreformhoz.
31. Köztelek, 1920. február 14. szám
32. Budapesti Hírlap, 1920. március 26. szám. A magyar föld jövője.
33. Köztelek, 1920. április 24. A földreform és az OMGE
34. uo.
35. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 65 004.
36. OL. Fm. iratok K – 184 – 1920 – 29 – 65 564. Az Fm 1920. február 21-i levele az aldebrői és feldebrői nincstelének ügyében.
37. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 65 697.
38. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 66 610.
39. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 65 561.
40. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 65 697. Nógrád megyei gazdasági felügyelő 1920. április 27-i levele a héhalmi igénylők kérésével kapcsolatban.
41. OL. Fm. iratok K. 184 – 1920 – 29 – 55 323. Honvédelmi miniszter átírata Kisnamény község hangulatáról.
42. OL. Képviselő Ház Eln. és Ált. iratai. K – 2 A. XVI. 5. – 1920 – 864.
43. OL. Képviselő Ház Eln. és Ált. iratai. K – 2 A. XVI. 5. – 1920 – 863.
Molnár János képviselő interpellációja.
44. A Kisgazda 1920. április 4. Bizalmat és türelmet
45. A Kisgazda 1920. április 25. száma
46. Nemzetgyűlési Almanach. 1920 – 22. Szerk. Vidor Gyula Bp., 1921. 59. 1
47. A Kisgazda 1920. május 9. száma